

Charakterystyka środowiska wychowawczego i jego wpływ na kształtowanie się osobowości dziecka.

Człowiek żyje w określonym środowisku społecznym, jest od niego uzależniony, a równocześnie je kształtuje. Składnikami środowiska społecznego są ludzie, którzy wzajemnie na siebie wpływają.

O wpływie środowiska społecznego na rozwój psychiczny dziecka świadczą opisywane w literaturze naukowej przypadki dzieci pozbawionych przez dłuższy czas możliwości nawiązywania kontaktów społecznych. Były to zarówno tzw. dzieci wilcze, które przebywały od wczesnego dzieciństwa wśród wilków, jak i dzieci nieślubne lub posiadające defekty fizyczne (co powodowało, że trzymano je w izolacji od otoczenia). U dzieci tych nie wytworzyły się typowe dla człowieka właściwości: mowa, chwytanie, manipulowanie przedmiotami, mimiczne ruchy twarzy, umiejętność poruszania się w pozycji pionowej. Nie rozwinęły się u nich również procesy myślenia i umiejętność posługiwania się narzędziami. Te drastyczne przypadki potwierdzają ogromne uzależnienie przebiegu rozwoju psychicznego dzieci i młodzieży od wpływu środowiska społecznego.

R. Wroczyński, autor „Pedagogiki społecznej” wyróżnia naturalne i intencjonalne środowisko wychowawcze.

Środowisko naturalne to rodzina, grupa rówieśnicza, społeczność lokalna. Środowisko intencjonalne tworzą instytucje podejmujące zamierzone oddziaływania, zgodnie z określonym wzorem, modelem, ideałem wychowawczym. Funkcję taką spełniają szkoła oraz różne organizacje dziecięce i młodzieżowe. Podstawowe środowiska wychowawcze to rodzina, szkoła oraz grupy rówieśnicze.

Środowisko rodzinne

Rodzina wywiera duży choć nieraz niezamierzony wpływ na rozwój dziecka. Umożliwia zaspokojenie podstawowych potrzeb biologicznych. Wpływa na rozwój umysłowy, społeczny, moralny dzieci i młodzieży, kształtuje ich osobowość. W pierwszych latach życia dziecka rodzina wywiera decydujący wpływ na jego dalszy rozwój. Urazy doznane w okresie dzieciństwa są powodem zaburzeń neurotycznych

dzieci, młodzieży i osób dorosłych. W pierwszych latach życia dziecka, szczególnie ważną rolę odgrywa matka, która zaspokaja jego podstawowe potrzeby. Dba o dostarczenie dziecku pokarmu i ubrania, jest jego pierwszym rozmówcą i partnerem zabaw, darzy pieczęcią, chroni przed różnymi przykrościami i zagrożeniami.

Przedmiotem badań R.A. Spitz'a i J. Bowlby 'ego był wpływ rozłąki z rodziną na rozwój psychofizyczny dziecka. Wykazały one istnienie choroby sieroczej spowodowane długotrwałym pobytom dziecka w szpitalu, oddaniem go do żłobka lub domu małego dziecka, dłuższą nieobecnością matki.

Przejawami choroby sieroczej są zaburzenia fizjologiczne (utrata łaknienia, bezsenność, zwiększona zachorowalność i śmiertelność oraz zaburzenia w zachowaniu). Badania przeprowadzone przez M. Jacuńską – Iwińską wykazały, że niemowlęta z domu małego dziecka przejawiają w stosunku do niemowląt wychowywanych w rodzinie niższy poziom aktywności oraz zaburzony jej rozwój.

Rodzina wpływa na rozwój umysłowy dziecka. Rozmowy z rodzicami, książki i prasa znajdujące się w domu rodzinnym, uczestnictwo w różnych imprezach kulturalnych sprzyjają wzbogacaniu wiedzy dziecka, kształtowaniu jego spostrzegawczości, wyobraźni, zdolności logicznego myślenia. Wysokie kwalifikacje zawodowe rodziców przyczyniają się do szybszego rozwoju intelektualnego dziecka. Można powiedzieć, że rodzina wywiera wpływ na wytworzenie się określonego systemu wartości. W rodzinie dziecko po raz pierwszy styka się z pojęciem dobra i zła, rzeczy dozwolonych, pochwalonych i potępionych.

Na rozwój dziecka mogą wpływać zaistniałe w życiu rodzinnym sytuacje urazowe: nieszczęśliwy wypadek, śmierć jednego z członków rodziny, gwałtowny konflikt, niespodziewana rozłąka z rodzicami. Wywierają one szczególnie niekorzystny wpływ na dziecko wtedy, gdy łączyły je silne więzy uczuciowe z członkiem rodziny uczestniczącym w danym wydarzeniu.

Na rozwój osobowości dziecka wpływa konstelacja rodzinna. Zależy ona od tego, czy dziecko ma oboje rodziców, ojczyma lub macochę, od ich wieku, pozycji społecznej.

Odmierna konstelacja kształtuje się w rodzinie dwupokoleniowej oraz w rodzinie, do której oprócz rodziców i dzieci należą dziadkowie oraz inni domownicy. Jednym ze

składników konstelacji rodzinnej jest liczba i wiek rodzeństwa. Odmienne właściwości kształtują się u dziecka najstarszego i najmłodszego, u jedynaka, u dziecka wychowanego w rodzinie wielodzietnej, u chłopca mającego kilka siostr lub dziewczyny mającej kilku braci.

Pozycja dziecka najstarszego zmienia się: początkowo było ono jedynakiem, natomiast po przyjściu na świat młodszego rodzeństwa traci swoją uprzywilejowaną pozycję. Równocześnie bywa ono wtedy obarczone przez rodziców różnymi obowiązkami, co sprawia, że jest bardziej dojrzałe i lepiej przygotowane do samodzielnego życia.

Dziecko najmłodsze, rozpieszczane i otoczone nadmierną opieką przez rodziców oraz innych członków rodziny, jest natomiast mniej zaradne i w sytuacjach trudnych oczekuje na pomoc ze strony dorosłych.

Jest obecnie przyjęte, że u dzieci – jedynaków wytwarzają się postawy aspołeczne, brak samodzielności, egocentryzm, skłonności nerwicowe. Spowodowane są one nadmierną opiekuńczością rodziców do dziecka, wyręczaniem go przy wykonywaniu różnych czynności, ograniczeniem jego kontaktów społecznych.

Prawidłowa postawa rodzicielska polega na rozwijaniu samodzielności dziecka. Rodzice powinni zachęcać swoje dziecko do wykonywania różnych czynności wchodzących początkowo w zakres samoobsługi, następnie zaś związanych z pomocą rodzicom w wykonywaniu różnych prac domowych.

Do wadliwych postaw rodzicielskich można zaliczyć odrzucenie, zanik akceptacji, niestałość emocjonalną, postawę nadmiernie ochraniającą oraz postawę autokratyczną. Postawę autokratyczną cechuje dążenie rodziców do dominowania nad dziećmi, zmuszanie ich do bezwzględnego posłuszeństwa egzekwowanego przy pomocy surowych kar, stosowane nawet za drobne przewinienia.

Środowisko rówieśnicze

Z grupami rówieśniczymi dziecko kontaktuje się od wczesnych lat życia. Według F. Znanieckiego „...grupą społeczną nazwiemy każde zrzeszenie ludzi, które w świadomości samych tych ludzi stanowi odrębną całość”. Zgodnie z tym ujęciem istotną cechą grupy społecznej jest poczucie jej odrębności. Istnieją różne rodzaje grup dziecięcych i młodzieżowych. Wyróżnia się grupy duże i małe. Grupy duże składają się z kilkuset lub

nawet większej liczby osób. Członkowie grupy nie znają się wtedy osobiście i kontaktują się jedynie za pośrednictwem osób spełniających funkcje kierownicze lub organizacyjne. Duże grupy bywają nazywane społecznością. Jej przykładem jest społeczność szkolna, do której należą wszyscy uczniowie danej szkoły. Grupy małe składają się z kilku, kilkunastu lub kilkudziesięciu osób, a ich członkowie nawiązują bezpośrednie kontakty. Przykładem małej grupy są uczniowie z jednej klasy, uczestnicy wycieczki, osoby należące do koła zainteresowań.

Wyróżniamy też grupy formalne i nieformalne. Grupą formalną są: społeczność szkolna, samorząd uczniowski, organizacje dziecięce i młodzieżowe istniejące na terenie szkoły.

Grupy nieformalne powstają spontanicznie i są nimi np. grupy podwórkowe i osiedlowe. Ich członkami są dzieci zamieszkałe w jednym domu lub osiedlu. Wspólnie spędzają one czas wolny od zajęć szkolnych, nauki oraz prac wykonywanych w domu. Grupami nieformalnymi powstającymi na terenie szkoły i poza nią są tak zwane paczki oraz bandy. Wywierają one niekorzystny wpływ na otoczenie. Członków grupy łączy więź grupowa, powstaje na podłożu wspólnych zainteresowań.

Kształtowanie kontaktów społecznych w dziecięcych grupach rówieśniczych dokonuje się niejednokrotnie w trakcie gier i zabaw zespołowych.. Wytwarza się rywalizacja między poszczególnymi dziećmi lub zespołami i drużynami. W walce o pierwszeństwo może dochodzić do różnych konfliktów, wystąpienia czynności zmierzających do osiągnięcia sukcesu za wszelką cenę. Z tych względów potrzebna jest kontrola zabaw i gier dzieci przez dorosłych. Dorośli powinni dopilnować, aby gra była prowadzona uczciwie.

Nieformalne grupy rówieśnicze kształtują się często na podłożu zainteresowania kolekcjonerstwem. Może on przyjąć formę zbierania znaczków pocztowych, starych monet, minerałów, widokówek. Kolekcjonerstwo sprzyja rozwojowi umysłowemu dzieci i młodzieży, stwarzając okazję do poznawania różnych przedmiotów i zjawisk. Może też wpływać niekorzystnie na kontakty społeczne wytworzone w grupie rówieśniczej. Kolekcjoner pragnie zdobyć „dla siebie” określone przedmioty. Przy ich gromadzeniu dochodzić może do drobnych oszustw lub nawet kradzieży. Dlatego z tych względów dorośli powinni zachować kontrolę nad kolekcjonerstwem dzieci.

Na kształtowanie się kontaktów koleżeńskich wpływają również niektóre cechy zachowania się. U chłopców pożądane cechy kolegi to sprawność fizyczna, sukcesy w sporcie, pewność siebie, odwaga, natomiast u dziewcząt większą rolę odgrywiają uprzejmość, uczynność, postępy w nauce. Niekorzystny wpływ na kontakty koleżeńskie dzieci wywierają skargi na kolegów zgłaszane nauczycielom. Są one powodem narastania

konfliktów, wytwarzania się postawy wzajemnej podejrzliwości, niechęci i wrogości. Jednym z czynników sprzyjających zmniejszeniu się ilości skarg są normy i zasady określające sposób ich zgłaszania.

Środowisko szkolne

Szkoła nie tylko kieruje procesami nauczania ale również organizuje życie społeczne. Podstawową grupą społeczną na terenie szkoły jest klasa. Przebiega w niej proces uczenia się, nabywania wiedzy i umiejętności. W procesie nauczania kierowanym przez nauczyciela są realizowane różne cele wychowania. W klasie rozwijają się współdziałanie i współpraca lub też powstają konflikty i antagonizmy.

Niekorzystnym zjawiskiem występującym we współżyciu społecznym klasy szkolnej jest wytworzenie się w niej niewłaściwie rozumianej solidarności koleżeńskiej. Przejawia się ona w ukrywaniu przewinień kolegów, oszukiwaniu nauczyciela, podpowiadaniu na lekcji, odpisywaniu prac domowych.

W klasie dzieci można podzielić na popularne i niepopularne. Popularne to te, które mają zazwyczaj dobre warunki środowiskowe, wyróżniają się dbałością o wygląd zewnętrzny, są ruchliwe, a przy tym zdyscyplinowane, są towarzyskie, posłuszne wobec dorosłych, a ich poziom rozwoju intelektualnego jest co najmniej przeciętny. Dzieci niepopularne natomiast wychowują się zazwyczaj w niekorzystnych warunkach środowiskowych, bywają brudne, niedbale ubrane, przejawiają nadmierną ruchliwość połączoną z brakiem zdyscyplinowania, są nietowarzystkie, agresywne, nieposłuszne wobec dorosłych, wykazują przeciętny lub poniżej przeciętny poziom rozwoju umysłowego. W wieku szkolnym osiągnięciu popularności sprzyjają ponadto takie cechy osobowości, jak koleżeństwo, uczynność, pewność siebie, dbałość o higienę osobistą i wygląd zewnętrzny. Geneza braku popularności jest różna. Może to być spowodowane przejawianym przez dziecko brakiem koleżeństwa, nieumiejętnością współżycia w grupie, skłonnością do izolacji. Czasem bywa uzależnione od cech wyglądu zewnętrznego związanych z defektami rozwojowymi, zaniedbanym ubiorem, brakiem urody lub dbałości o czystość osobistą.

Opracowała mgr Danuta Pach – Woźniak

Szkoła Podstawowa nr 17 w Chorzowie